

stb.). Még érdekesebb, hogy az 1277. évből adatolt *Thorzok* név továbbélését fedezhetjük fel az összeírás *Torsok ~ Torszok ~ Torcsok* (Pentele, Szigedfő, Alpár) adataiban. E neveket Rásonyi László (i. m. 146) ötlete alapján a kazak, szagáj stb. nyelvek *torsuq* 'tej tárolására szolgáló börtömlő' jelentésű szavából magyarázhatjuk.

Jövőbeni kutatásaim fő célja és egyben leghőbb vágyam, hogy kun eredetű neveink számát újabbak felfedezésével gyarapítsam. Előadásom végén – pusztán érdekességként – felsorolok néhányat az összeírás azon nevei közül, amelyeknek kun eredete gyanítható: *Akma, Alak, Alagör, Csacsak, Csagircsa, Csikán, Csimaz, Cso-bán, Csoki, Csokmár, Csokola, Csomáz, Csöger, Csura, Dorgán, Torhán, Hancsuka, Kántos, Kaplan, Kodorgár, Kolon, Konok, Kulá, Moncsák, Tengez, Torna, Tul, Tura, Uzon, Zongor, Zsagyik, Zsavik, Zsirmáz, Zsokma, Zsonta.*

Alapos etimológiai elemzéssel dönthetjük csak el azt, hogy a fenti nevek esetében helyénvaló-e a kun eredet feltételezése.

BASKI IMRE

Történeti és mai személynevek a Káli-medencében

A Balaton-felvidék egyik legszebb tájegysége, a Káli-medence zárt etnikai körzet. Hajdan Zala vármegye része volt, ma Veszprém megyéhez tartozik.

Nevét honfoglalás kori urától, *Kál* horkától kapta. (A név eredetét PAIS DEZSŐ átfogó történeti elemzéssel vizsgálja: *Kál és társai*. MNy. XXV, 121.)

A honfoglalást követő évtizedekben és évszázadokban e tájon keletkezett kisebb-nagyobb falvak nevükben mindmáig megőrizték első földesuruk nevét. Tizenkilenc község volt a török előtti időben a környéken: Boldogasszonyörs, Cibriánörs, Ecsér, Kékkút, Kerekikál, Kiskál, Köveskál, Mindszentek Kálja, Nagyörs, Örskál, Rendes, Fülöp, Sásoly-kál, Szepezd, Sóstókál, Szentbenedek Kálja, Szentlászlóörs, Szentvidkál és Töttöskál. Ezek közül tíz falu őrizte meg az ősi nevet. Hat község a mai napig fennáll: Cibriánörs, Nagyörs, Örskál és Szentlászlóörs Boldogasszonyörsbe olvadt be, amely később a Kővágóörs nevet vette fel. A többi település főleg a török időkben pusztult el, de helyük – Kiskál kivételével – a mai napig kimutatható, nevüket a földrajzi névanyagban vártlozatos módon fellelhetjük. A mai tájvédelmi körzet nyolc községet foglal magába. Ide tartozik Kővágóörs, Kékkút, Salföld, Mindszentkál, Szentbékál, Köveskál, Balatonhenye és Monoszló teljes kül- és belterülete.

A veszprémi Bakonyi Múzeum szervezésében és irányításával 1981-ben kezdődött meg a terület községeinek széles körű történeti és néprajzi monografikus vizsgálata. 1984-ben kapcsolódtam a kutatócsoporthoz, hogy a teljesség igényével összegyűjtsem és rendszerezem e tájvédelmi körzet névanyagát: személyneveit, helyneveit, állatneveit.

A kutatómunkám során összegyűlt ötvennégyezer cédula rendszerezése riasztóan sok energiát igényel. A korábban meghatározott címet a referátum szűkre szabott lehetősége miatt is szűkítem: a tájegység történeti és mai keresztnéveit a legjellegzetesebb falu, *Kővágóörs* két emberöltőt felölelő személynévanyagán mutatom be.

A történeti adatok az 1850–1900 közötti időszakból valók. Összesen 3084 gyermek nevét jegyeztem fel: 1715 katolikus, 995 evangélikus és 374 izraelita feleke-

zetűét. Az újszülöttek 50,7%-a leánygyermek, 49,3%-a fiúgyermek volt. Mindössze 64 gyermek kapott két utónévet, 31 leány, 33 fiú; két gyermek viszont hármát (Gáspár Menyhért Boldizsár, Ilona Vilma Ida). A kettős keresztnévadás nem volt jellemző divatjelenség a múlt században e vidéken. A fél évszázad történeti keresztnéveit elsősorban gyakoriságuk szerint rendszereztem, így jól lehet követni a névdivat változását.

Bár a vallási hagyományoknak, kultuszoknak napjainkban – úgy tűnik – csökken a szerepük a névdivat alakításában, a névgyakorisági sorrendet elemezve – differenciálva – kövessük nyomon először a katolikus névadási szokás alakulását.

57 fajta női nevet választottak a 869 leánygyermeknek a múlt század második felében. A 10 leggyakoribb a következő: Mária, Anna, Lina, Rozália, Júlia, Terézia, Erzsébet, Julianna, Zsófia, Margit.

Jellemző, hogy több keresztnévet becézett alakjában anyakönyveztek az ötvenes-hatvanas években. Az Erzse-Örzse, Juli, Lidi, Rozi, Treszka, Trézi törvénytelen gyermekek esetében gyakori név. A 192 Mária név 72 Mari, 71 Mári, 1 Marika alakban olvasható: mindössze 48 a hivatalos Mária változat. Az egyetlen Zsuzsa név is Zsuzsi (Zöld Zsuzsi) formában lelhető fel 1866-ból. 12 lány kap ez időszakban második keresztnévet: legtöbb név az Annához és Gizellához csatlakozik.

A 864 fiúgyermeknek 48 fajta nevet adtak a katolikusok. A 10 leggyakoribb a következő: József, István, János, Imre, Gábor, Lajos, Ferenc, Károly, Mihály, Gyula. Második nevet 16 újszülött kapott (tízfélt); ezek között leggyakoribb az Imre és a Lajos. Új név gazdagítja a keresztnévek tárá: Ödön (az első nevek között nem szerepel).

18 férfinevet a jelzett 48 fajtából csak katolikusoknál jegyeztem fel. Az evangélikus szülők 44 fajta női nevet választottak az 506 leánygyermeknek. Ez 13 fajtával kevesebb ugyan a katolikus családokban használt neveknél, de 9 olyan név is van a 44 között, amely a katolikusoknál nem szerepel: Dina, Dinóra, Emma, Franciska, Jolán, Kornélia, Krisztina, Lenke, Ludovika. A tíz leggyakoribb női név a következő: Eszter, Mária, Eleonóra, Lídia, Julianna, Zsófia, Karolina, Vilma, Margit, Jolán.

A legmegterheltebb nevek gyakorisági mutatója alapján megállapíthatjuk, hogy nincs éles különbség ebben az időszakban a más felekezetű lakosság névhasználatában, hisz négy olyan nevet is találunk (Mária, Julianna, Zsófia, Margit), amelyek a katolikus névadásban is a leggyakoribbak között szerepelnek. Meglepő, hogy a jellemzően katolikus Mária név itt is előkelő helyen (2.) szerepel. Hiányzik viszont a sorrendből a Zsuzsanna név, amely korábban (18. sz.) gyakori előfordulása volt. A Katalin név hiánya is szokatlan. Becézett formában anyakönyvezték itt is az Ilona, Lídia, Rozália, Terézia neveket.

Második keresztnévet 18 evangélikus lány kapott, legtöbbször a Vilma nevet. Egy Ilona névhez viszont második és harmadik név is kapcsolódik: Vilma Ida. 37 fajta nevet adtak az evangélikus fiúgyermeknek. Hat ezek közül nem szerepel a katolikusoknál: Andor, Móric, Mózes, Richárd, Tódor, Zoltán. A 10 leggyakoribb a következő: Lajos, István, Gábor, Károly, Imre, Gyula, András, József, Zsigmond, Sándor. 17 fiú kapott második nevet. Hat esetben tetten érhető a század végén az új divathullám hatása. A második utónévadásban már nagyobb szerepe van a később gyakoribbá váló László és Zoltán neveknél. Jellemző, hogy legtöbb esetben a fiú akkor kapott második nevet, ha az elsőt az apjától örökölte.

A 19. század végén Kővágóörs fejlődő kereskedelemmel rendelkező mezőváros volt, számos zsidó család települt ide. Fél évszázad alatt 371 izraelita felekezetű gyermek született (52% fiú, 48% leány). A leggyakoribb férfikeresztnevek: Móric, Dávid, Jónás, Adolf, Áron, Juda, Ábrahám, Lázár, Salamon, Wilhelm. A női névválasztásban a Ráchel, Regi, Saly, Lina, Frida, Rezi, Fáni, Eszter, Sára, Lotti nevek a legnépszerűbbek. A zsidó névválasztásban az öröklésnek nincs különösebb szerepe, a kettős névadás sem jellemző. Kedvelik az ószövetségi és a németből átvett neveket. 36 női és 28 férfinévvel gazdagították a névskálát Kővágóörsön.

Összegezve: a 19. század második felében a 102 féle női és a 82 féle férfinév összesített gyakorisági sorrendje a következő:

nőknél:	1. Mária	férfiaknál:	1. József
	2. Anna		2. István
	3. Lina		3. Lajos
	4. Julianna		4. Gábor
	5. Zsófia		5. Imre
	6. Rozália		6. Károly
	7. Eleonóra		7. Gyula
	8. Lídia		8. Ferenc
	9. Erzsébet		9. András
	10. Sára		10. Móric

A felmérés eredményeinek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a gyermekek utónevének megválasztásánál a vallási szemponton kívül – amely nem mutat végletes példákat – a következő tényezők játszottak még fontos szerepet: a családi hagyomány érvényesülése, egyes korszakok gyakran tíz évenként is változó divatnevei, a társadalmi osztályok, rétegek névadási szokásainak különbözősége, a névválasztási utánzó cselekvés hatása, névesztétika, névhangulat. 1985-ben 1460 lakója volt Kővágóörsnek: 762 nő és 698 férfi. Ha a ma használatos nevek névstatistikáját felállítjuk, azt tapasztaljuk mind a férfi-, mind a női nevek esetében, hogy erőteljes változás nem történt. Sőt, mintha szegényedett volna a névskála: 1460 főre 127 féle név jut. Ma 82 féle női és 45 féle férfinévet használnak.

A névgyakorisági sorrend alig módosult:

1. Mária	1. József
2. Erzsébet	2. István
3. Eszter	3. László
4. Margit	4. Ferenc
5. Anna	5. Lajos
6. Ilona	6. Imre
7. Julianna	7. János
8. Zsuzsanna	8. Sándor
9. Vilma	9. Zoltán
10. Katalin	10. Attila

Ennek oka a névöröklés, a hagyománynevek. Az apa nevét a fiúk 32%-a, az anya nevét a lányok 14%-a örökölte. Az idősebb korosztály kötődik az előző korszak névdivatjához, a Mária- és József-kultuszhoz. Jellegetesen öröklődő nevek: István, János, József, Sándor, Imre, Lajos, Károly, Mihály; illetve Mária, Erzsébet, Gizella, Ilona,

Anna, Julianna, Margit. A népszerűtlenné vált Lina, Zsófia, Lídia, Karolin neveket az Eszter, Zsuzsanna, Vilma, Katalin váltja fel. Fiúknál a Zoltán, Attila szorítja ki a Móric, Károly neveket.

Divatossá válik a Csilla, Ildikó, Judit, Edit, Mónika, Szilvia, illetve a Péter, Tamás, Zsolt. Kivételes névválasztást mutat az Árpádina név. Feltűnő jelenség, hogy sok Anna nevű anya adta lányának az Anikó, Anett, Anita nevet, a Mária keresztnévű anyák pedig a Marianna nevet. A keresztszülők nevei tapasztalatom szerint ritkán hatottak a mai nevekre. A jó hangzás ma különösen fontos tényezője a névválasztásnak: a Gabriella, Marianna, Marcella, Anita nevek ezért is vonzóak.

A családnév és keresztnév alliterálására is találunk példát: Bárány Beáta, Fügedi Ferenc, Nagy Nóra.

Egy falu utóneveinek megterheltsége még nem adhat általános képet, a táj egészére vonatkoztatható, amelynek alapján törvényszerűségeket állapíthatnánk meg, de ahhoz talán elég, hogy egyes jelenségekre felhívja a figyelmet, hogy ezek rögzítésével a szintézis megteremtését előkészítse.

Természetesen tüzetesebb feldolgozásra vár még az általam összegyűjtött nyolc falu személynévanyaga. Ha befejeződik a rendszerezés, világosabb képet kaphatunk egy mikrokörzet, egy tájegység névdivatjának alakulásáról.

BOROS EDIT

Kisvác történeti családnevei

(1783–1815)

1. Történeti bevezető

Kisvác Vác északi városrésze. A városról tudjuk, hogy régi püspöki székhely, bár az alapítással kapcsolatosan nincs egység a tudósok között (Vác története I. Studia Comitatus. Szentendre, 1983. 49). Azzal a felfogással szemben ugyanis, hogy Vácot I. István királyunk a tíz püspökséggel együtt alapította, él egy másik, mely szerint Vác nevét I. Géza uralkodásával kell összekapcsolnunk, mivel az 1076-ból datált Garamszentbenedeki apátság adománylevelében szerepel először „civitas Vaciensis” néven. Az biztos, hogy az Árpád-házi királyok alatt Vác a katolicizmus erős vára volt. Mégis, vagy talán éppen ennek ellenében, a protestantizmus is gyökeret vert, sőt hatalomra is jutott. „1571 körül már Vácon is megjelenik a kálvini reformáció” (i. m. 109).

A 17. sz. elején Foktői János több mint egy évtizedig prédikátorkodik. Bocskai István két esztendei váci uralmának hatására a várost szinte teljesen a reformáció veszi kézbe. Lefoglalják az intézményeket, megnyitják a protestáns iskolát. Ekkor tömegesen térnek át az új vallásra. Az erős támadásba lendülő ellenreformáció mindent megtesz egykori hegemoniájának visszaszerzéséért, meg akarja tisztítani a katolikus várost. 1712-ben gróf Kollonitz Zsigmond püspök földesúri jogánál fogva egy rendeletével kitiltotta a reformátusokat a városból. „Bocskay katonáinak utódai ekkor a városhoz közeledő nógrádmegyei területen a Duna mellett építették meg házaikat és községüket Kisvácnak nevezték el” (TRAGOR IGNÁC, Váci érdekességek. Vác, 1923.). A reformátusok csak II. József rendelete alapján kezdhették meg ismét szabad vallásgyakorlásukat. Kisvác templomának építése 1784-ben kezdődik meg, melyet